

Na osi dobrega in zla

(Ob "psihološki" kriminalki *Senca v očesu* Matjaža Zupančiča)

O Zupančičevi knjigi je bilo že precej zapisanega, saj so jo žiranti uvrstili med peterico tistih, ki naj bi sestavljale vrh najboljših letošnjega kresnika, v tej zvezi pa so o njih pisali recenzenti in z avtorji so bili opravljeni intervjuji, v katerih je bilo prebrati marsikaj o samih besedilih, seveda z vidika piscev. Zupančičev roman *Senca v očesu* (izšel pri založbi Mondena, Grosuplje) je bil že v tem pisanju uvrščen v žanr posebne vrste, saj naj bi imel poudarjeno psihološko noto in naj torej ne bi bil navadna kriminalka. Kot je bilo podobno tudi že z njegovo prvo knjigo *Obiskovalec* (1998).

To najbrž drži, saj v njej ne gre le za opisovanje umorov in poti, ki vodijo do njih, ampak tudi za razmeroma poglobljene prikaze psihične strukture protagonistov, se pravi glavnih likov, ob "izvajalcih" seveda tudi njihovih protiigralcev in deloma tistih, ki postanejo žrtve hudodelstev. Pripoved tako skuša biti razkrivanje zla, ki ga ne povzročajo le kakšni finančni in sprevrženi seksualni motivi, ampak tudi prikrite hibe, nakaze psihičnih struktur, torej kar bolezenski pojavi v človeku, ki je zato izjemno oblasten in nasilen, kantorsko brezobziren in morilski, vendar brez političnih konotacij (kot jih je imel še Cankarjev junak): politike, ideologije ipd. kot motivnega gibala glavnih likov v tem besedilu ni. A to notranje zlo vendarle obkroža vnanji, kaotični kontekst, ki najbrž ni brez vpliva na dejanja junakov te knjige: postrealsocialistična družba brezobzirne tekme, ki ne pozna vrednot in ji glavno energijo za obstoj in življenje daje gon po uspehu, prestižu, užitku.

V ospredju so trije možje srednjih let: Robert, Valter, Albert, osrednje dogajanje pa je postavljeno (najbrž) v Ljubljano oziroma njeno okolico, a deloma tudi v Avstralijo. Robert je menda uspešen pisatelj, ki ga spor z očetom požene v Avstralijo, vsaj za določen čas, drugi je hazarder in hudodelski izsiljevalec Valter, tretji Valterjev psihično in značajsko labilni prijatelj in sodelavec, podjetnik Albert. Robert se po dolgem času vrne domov in "po naključju" v nekem lokalu sreča in spozna fotografkinjo Veroniko, ki pravzaprav raztrže in sproži niti dogajanja, saj se izkaže, da je bila sošolka in lezbična prijateljica Robertove sestre Lare, ki je kot maturantka skrivnostno umrla. Veronika ga

kmalu naravna na sled glavnega krivca, ki naj bi bil njen in Larin sošolec Valter. Robert kot brezdomec naj bi najel njegovo hišo nekje "v močvirju", na samem ..., da bi pisal in se maščeval za sestrično smrt. Tako se zgodbeni klobčič začne počasi odmotavati.

Usodni slučaj pa tandem Valterja in Alberta – ta se od nekdanj ne more upreti diktatu posiljevalskega Valterja – zaplete v (nov) umor, in to spet umor dekleta, katerega truplo zakopljeta v hišo, ki jo bo najel Robert; toda doma se Albert ne more rešiti strahotnega občutka krivde zaradi smrti mlade ženske, zapada v vse hujše psihične depresije, ki jih nazadnje izrabi njegova žena Nastasija, že dolgo in skrivaj zaljubljena v Valterja ... V nezmagljivi psihični blokadi se Albert obesi, Nastasija in Valter se poročita, pri čemer se račun izide zlasti Valterju, saj se je s poroko polastil tudi Albertovega velikega imetja. Toda ne zmore se krotiti: vdana mu Nastasija ga ujame v prešuštvu in v obupu in razrvana med vožnjo umre v prometni nesreči. Na drugi strani Veronika hektično dela za razkritje domnevnega Larinega morilca, pa kasneje tudi za pojasnitev izginotja svojega fotomodela, prostitutke Miriam, ki jo pokonča Valter, da bi zabil sledove za svojimi zlodeli, na katere je po naključju naletela taista Miriam. Veronika se vmes sicer razide z Robertom, s katerim je po prvem srečanju v lokalu zaživela v srečnem razmerju, toda Robert se vrne in v zadnjem trenutku, potem ko je Valter uničeval zadnje dokaze za svoje zločine, ustavi in razkrinka, najbrž "opiše" njegova monstrozna početja ...

Na videz je zgodba dokaj zapletena, a njena zavozlanost jo dela vznemirljivo, saj je na drugi strani vendarle gladka in verjetna, tako da med branjem ni posebnih težav s sprejemanjem zapletov in njihovih razvozlav. Toda dejal bi, da Zupančičev literarni interes ni prvenstveno v uživanju pri pripravi in razvoju kriminalne fabule, temveč bolj v označevanju junakov, ki jih dogajanje v džungli navkrižnih interesov posameznikov potegne v take ali drugačne pasti, stiske, zločine, kot tudi v nekakšnem splošnem označevanju "življenja", ki se tako ali drugače vsili junakom pripovedi.

Vendar pa pri vsej tej simpatični držji do likov pisec na neki posebni ravni ostaja skromen; o Robertu izvemo med drugim, da je pisatelj – toda da bi brali kaj specifičnega o njem kot piscu in pisanju, kar bi bilo bodisi vredno posmeha ali pozornosti, ker bi bilo nadvse nenavadno, tega na teh straneh ni. Enako velja za fotografirano Veroniko – tudi tu ni morebitne drobne, a nespregledljive oznake, ki bi dajala dodatni čar tej dozdevno krhki, v bistvu pa odločni ženski. Avtorja pri njegovem pripovednem toku kaj prida tudi ne mika bolj natančna, posebej pa ne poetična govorica (kolikor je to sploh mogoče ali nujno vplesti v žanrsko tkivo te vrste): kakšne posebne jezikovne skrbnosti tekst ne izpričuje. Toda recimo, da je bralec do tipa tovrstne pisave prizanesljiv, in namesto da bi se pustil motiti od jezika, radoveden hiti k razjasnitvi hudodelstva ali dogodbi novega hudega dejanja. Tu pa je priznati, da je stvar domiselna, saj se zdi, da je v njej precej presenečenj, ki jih "usoda" učinkovito razmešča v življenje svojih protagonistov.

Čeprav je torej Zupančič ponekod prej približen kot natančen, včasih pa tudi predolgo zavlačuje s pojavitvijo nove odločilne prvine v dogajanju (zgodba se za Roberta začne razpletati šele na 99. strani), pa je v poglavitni zadevi vendarle suveren, in če se sme reči, "znalski": vešče zna poskrbeti za ujemanje psihičnega vzmetenja in značajske opredeljenosti človeka z njegovim dejanjem, kar prispeva k vitalnosti teksta, v katerem je motivna energija locirana pri dveh likih: Valterju in Veroniki, ki vnašata napetost v zgodbo in s tem bralčevo pričakovanje. Valter je "temni angel", neskrupulozni nasilnik, ki odgovornost zahteva le do sebe, do sočloveka ne; Veronika, ki ima občutek, da je "življenje nekaj pomembnega", "neka posebna vrednota", pa je njegovo nasprotje, čeprav jo bolj privlačijo temnejše kot dobre plati v človeku – vendar pa si želi, da bi bila dobra "in bi pomagala ljudem".

Sence v očesu so torej zanimive zaradi posebne optike, skozi katero je bralcu ponujeno pogledati na literarno razkrito mrežo sobivanja, komuniciranja, spopadanja in pobijanja, upiranja zlu in iskanja resnične ljubezni, ki pa se udejanja le izjemoma in za krajši čas. Ta optika se je poslužila kriminalne zgodbe, skozi njo pa se slika kaotična, na vse strani nevarna družba, v kateri so (kot se zdi včasih Veroniki) zli ljudje bolj mikavni kot dobri, in zato zgodba zbuja grozo – a tudi odpor. A ne le to, ker je vse skupaj izmišljeno, recimo, načrpano iz kolektivne podzavesti in izgovorjeno (povnanjeno), zbuja zgodba tudi pomisel o ozdravitvi od nevarne družbe; kar je ena izmed starodavnih vlog literature; – torej tudi bralska ponudba boljše kriminalke, kakršna je najbrž tale, ne more iti le v smer "estetskega" dviganja adrenalina, ampak tudi na pot spoznavnokritične refleksije.

Jože Horvat